

Márton VÉR, *Old Uyghur Documents concerning the Postal System of the Mongol Empire*, Berliner Turfantexte XLIII (BTT 43), Turnhout: Brepols, 2019, 263 p.

Çalışma üç ana bölümden oluşur: Ayrıntılı bir giriş, belgelerin açıklamalı yayımı, ekler. Giriş dörde ayrılır: Konuyla ilgili genel bir giriş, araştırma tarihi, malzemeler üzerine yapılan çalışmaların tarihi, malzemelerin tavsifi, belgelerin eleştirel yayımı. Araştırma tarihine değinilirken (1.2. Reseach history of the material) 12. Dipnotta (s. 19) yer verilen bilgi kronoloji açısından tam doğru olamaz: “After Arat passed away the collection was passed to his pupil Osman Fikri Sertkaya ...”. R. R. Arat’ın ölümü 29.11.1964’tür (→ *Arat İçin*, s. IX), O. F. Sertkaya’nın üniversiteye başlaması ise 1964 yılıdır (başlangıcı Eylül ile Kasım arasındaki bir tarih olmalıdır; → *Yalım Kaya Bitigi*, s. 1). Dolayısıyla O. F. Sertkaya’nın R. R. Arat’ın doğrudan öğrencisi olması ve belgeleri kendisine bırakması kronolojik açıdan mümkün görünmüyor. Belgeler O.F. Sertkaya’nın da konuyla ilgili sunduğu bildirilerde değindiği gibi TKAE üzerinden kendisine ulaşmış olmalı. Bu konuda ileride değineceğimiz Raschmann-Sertkaya katalogunun giriş bölümüne bakılabilir. Kısacası söz konusu Uygurca belgeler bugün O. F. Sertkaya’dadır. Arat’ın ölümünden sonra çalışmalarının durumu, ayrıntılar için *Makaleler*’e bakılabilir, buna göre Arat’a ait yarım kalan işler, çeşitli çalışmalar Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü’ne teslim edilmiş, başlangıçta bu belgeler A. Temir ile S. Çağatay’ın denetiminde tasnife çalışılmıştır (→ s. V-IX). Konuyla ilgili yakın zamana ait bilgiler için bk. *Katalog*, s. 20-22 (Der Arat-Nachlass). Öncelikle Eski Uygurca, genelde Türk dili ve dünya kültür mirasına ait olan bu hazinenin, bu belgelerin fotoğraflarının bir an evvel yayımlanması gerek-

tedir. Raschmann-Sertkaya katalogu konuyla ilgili önemli bir adımdır. Devamı çok yararlı olacaktır.

Giriş'in "Anahtar Sözcükler" bölümünde çalışma boyunca sık karşılaşılabileceğimiz *ulag*, *elçi*, *kupçir*, *böz* sözlerine değinilir (s. 45-47).

İkinci bölüm metinlerin yayımını içerir (s. 57-194): 1) Resmî belgeler, 2) Hususî / Özel belgeler.

Üçüncü ve son bölüm ise çok yönlü dizinler içerir (s. 195-263):

Kitabın gövdesini oluşturan ve 2016'da sunulmuş bulunan doktora tezine dayalı çalışmanın ana bölümü oluşturan, ikinci bölümde çoğunluğu daha önceki araştırmacılarca ele alınmış belgeler M. Vér'in tasnifine göre değerlendirilir. Buna göre her belge tasnif numarası ve bugün korunmakta olduğu enstitüdeki demirbaş kaydı ile birlikte verilir. Varsa yayın künyesi, faksimile bilgileri, belgenin tarihi belirtilir. Bunu belgenin transkripsiyonu, çevirisi ve notlar izler.

Resmî belgeler esas olarak üç ana grupta toplanır, ilk grupta emirler yer alır: Provision orders (24 belge); *Käzig* Orders (11 belge); Miscellaneous orders (3 belge). İkinci grupta resmî hesaplar (5 belge), üçüncü grupta ise resmî kayıtlar yer alır (birisi uzun ötekisi kısa 2 belge). Toplam 17 adet olan hususî belgeler ise iki alt grupta ele alınır. Belgelerin toplu listesi için s. 49-53'e bakılabilir.

Eski Uygur hukuk belgeleri üzerine zengin bir literatür vardır. W. Radloff'tan M. Vér'in çalışmasına kadarki yayınlara P. Zieme, S.-Ch. Raschmann, D. Matsui'nin çalışmalarının kaynaklarından ve *Uiguirsches Wörterbuch* ile *AltBib*'den ulaşılabilir.

M. Vér'in çalışması yalnızca yorumları veya metinlerin çevirisini içermez, önceki yayınlardaki bazı okuyuşlar için değişiklik önerileri de getirir:

D. Matsui: *yalın ögrünç burhan oğlu* = M. Vér: *yalın ögrünç buka olar* (s. 62)

Bazı okuyuşlar hakkında notlar:

PO06.2 *yolın-ka* (Matsui *yuliy-qa*); söz konusu metinlerin imla özelliklerini yakından bilemediğim için bu okuyuş dikkatimi çekti,

eğer “yoluna” yazılmak istenseydi klasik bir Eski Uygur metninde *yoliŋa* /ywlɣnq’/ yazılırdı, ancak bu çalışmada ele alınan metinlerde 3. kişi iyelik ekinden sonra +*ŋa* değil de +*nka* şeklinin olup olmayacağı konusunda bir şey söyleyemiyorum. Ancak Oacc05.3’te de benzer okuyuş yer alır: *tär-in-kä*; ancak *tär-iŋä* transkripsiyonlanmasını beklerdim.

PO09.6 ve 7’de yer alan *min* ‘flour / un’ yerine *mën* (< Çin. 麵 *mien*) daha uygun olurdu (Clauson’da da böyledir: 764b).

PO018.3’ yer verilen *bagatur*’un kökeniyle ilgili olarak Clauson’a da bakılabilir, ona göre bu en eski döneme ait, Hunca bir unsur olabilir ve Hunların ‘Şanyu’sü Maotun’un adıdır, gerçekte *Maotun* sözü *bagatur*’un bir tür Çince transkripsiyonudur (Clauson’un bu görüşü için bk. s. 313b).

Çalışma boyunca yer verilen terimlerin bazıları için Ayazlı’nın yayınına da bakılabilir, söz konusu yayında yer verilen maddeler çoğu Orta Asya ve Sibiryaya Türk dili ile karşılaştırılmıştır. M. Vér s. 117’de yer alan *kap* ile s. 122’de yer alan *yastuk* bunlardandır.

Käz06.2’de yer alan *kısil* için HT V Komm. 1370’e de bakılabilir: *kısil* = Çin. 澗 *jian* ‘Schlucht / geçit’

Uygurca metinlerde çoğunlukla *ıyıg* şeklinde geçen ‘ip; urgan’ sözü burada *yıyıg* olarak görülür (s. 123, Käz08.2).

OReg02.6’da yer alan *asak* UW’da yer alan düzeltiye göre *äsänä* (*äsän*+*ä*) şeklinde düzeltilmelidir (Tämir Äsänä).

UIReg10.5’te yer verilen (s. 184) *tügi* Anadolu Ağızlarında da yaşar: *dü*, *düg*, *düğü* ‘ince bulgur, düğü; pirinç’ (Mehmet Ölmez: Türkiye’deki Ağız Çalışmaları ve Dizin Bölümleri, *TDA*, 19, 2009: s. 223-304, özellikle s. 250).

Sözlük bölümünde yer alan *borsu* ‘pea’ (UIReg10.7) için daha evvelki yayınlarda belki yeterli açıklama vardır ancak ben bu kelime ile ilgili açıklamaya (Matsui yayını hariç) karşılaşmadım. Bu kelime için bir açıklama veya Matsui yayınına gönderme (Matsui 2015c, s. 99) yararlı olurdu. Kelimeyi *porsu* şeklinde okuyan W. Radloff Çağdaş Uygurca *pörsu* (?) ‘Erbse’ ile karşılaştırmışsa da söz konusu kelimeye elimdeki kaynaklarda rastlayamadım (USp s. 154). Matsui’nin açıklaması şöyledir:

A7, borsu : “Bezelye ve baklagil ailesinin diğer bitkileri; tost bezelye; bezelye; fiğ; mercimek” [ESTJ II, 275]. Kanıt olarak Berlin’de saklanan eski Uygur bir hesap cüzdanında (Ch/U 6156v) *ziki bağman borsu* “2 batman bezelye” bulunmaktadır (Matsui, 2015c, s. 99)

Matsui’nin değindiği Sevortyan’ın çalışmasında *burçak* maddesi içerisinde sadece USp kaynağı ile kelimeye yer verilir. ESTJ’de (ESTY_a) Sarı Uygurca *porso* ile karşılaştırır. Ancak söz konusu *porso* kelimesinin ESTY_a II’de yapıldığı gibi *burçak* ile birleştirilmesi zordur. Eski Uygurcada böylesi bir kelime var olsa bile Sevortyan’ın sözlüğünde yapıldığı gibi *burçak* ile birleştirilmemelidir. Malov 1957’de yer alan Sarı Uygurca veri *burçak* ile karşılaştırılır (Malov, 1957: 94a), Macarca şekle yer verilir. Macarca şekil belli ki Ortak Türkçe *burçak*’tan gelişmiştir (→ Rona-Tas & A. Berta, s. 155, ilgili sayfanın öncesi ve sonrasına da bakınız). Malov’un yer verdiği W. Radloff verisi ise Babur-name’denir: **borsu** 1 : Winterfutter, Heu: *atqa ot va borsu bnihyat* “Pferde Grnfutter und Heu in grosser Menge” (Radloff, Wb, 1688).

kuvrak ‘the Buddhist community’ Eski Uygurca söz konusu olduğunda ötümlü / voiced bir nszle dşnlmeli ve *kuvrag* okunmalıdır.

Göze arpan bazı kk dizgi hataları:

Raganin → Ragagnin (s. 7).

VOHD13,21:31 → VOHD13,21:11 (VOHD13,21’de zikredilen *jn*’ /*žn*/ bulmak için çok aradım, bu sebeple söz konusu hatayı farkedebildim, kısacası 31 yerine 11 olmalıdır)

Dizinde *bit-* ‘scribe’ → *biti-* (-i unutulmuş)

Dizinde *yrnin* → *yrnin*

W. Radloff ile başlayan gündelik hayata ait Uygurca belgelerin yayımı M. Vr’in çalışması ile yeni bir aşamaya gelmiş bulunuyor. S. Ye Malov, N. Yamada, H. Umemura, P. Zieme, L. Clark, D. Matsui gibi kitabı / tezi bulunan yayımcıları ve bu konuda katalog çalışmaları da bulunan S.-Ch. Raschmann ile O. F. Sertkaya’yı

alana katkılarından dolayı anmak gerekir. Burada sunulan belgeler, Moğol yönetimi döneminde Turfan ve çevresinde Uygurların etkinliğini, faaliyetlerini, önemini açıkça ortaya koymaktadır. İşte tam da bu konuyla ilgili olarak B. Ögel'in *Sino-Turcica*'sı burada özellikle anılmalıdır (Taipei 1964).

Her açıdan yararlı ve gerekli olan çalışmasından dolayı bir okuyucu olarak Marton Vér'e teşekkür ederim.

Göndermelerden Bazıları:*

AltBib: *Bibliographie alttürkischer Studien*. Ausgewählt und chronologisch angeordnet von Volker Adam, Jens Peter Laut und Andreas Weiss. Nebst einem Anhang: Alphabetisches Siglenverzeichnis zu Klaus Röhrborn: Uigurisches Wörterbuch, Lieferung 1-6 (1977-1998). Wiesbaden 2000. XXII, 127 S. ISBN 3-447-04218-4 (Orientalistik Bibliographien und Dokumentationen. 9.)

Arat İçin: *Reşid Rahmeti Arat İçin*. Ankara: TKAE Enstitüsü Yayınları 19, Seri: 1 – Sayı: A 2, 1966.

Arat, Reşid Rahmeti (1987): *Makaleler* Cilt I. Yay. Haz.: O. F. Sertkaya. Ankara: TKAE Enstitüsü Yayınları 65, Seri IV – Sayı: A. 20.

Clark, Larry Vernon (1975): *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th cc.)*, yayımlanmamış doktora tezi, Indiana University.

Katalog: Raschmann, Simone-Christiane und Osman Fikri Sertkaya: 13,28. *Alttürkische Handschriften. Teil 20: Alttürkische Texte aus der Berliner Turfansammlung im Nachlass Reşid Rahmeti Arat*, Stuttgart, 2016.

Matsui, Dai (1999): *Mongoru jidai Uigurisutan no zeiki seido to monjo gyōsei // Taxation and Administrative Systems in Uiguristan under the Mongols (13th-14th cc.)*, (Japonca) yayımlanmamış doktora tezi, Osaka.

Radloff, Wilhelm (1911): *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, IV. Sanktpeterburg.

TKAE: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü

Tuguşeva, L. Yu., (2013): *Uygurskiye delovye dokumentı X-XIV vv. iz vostočnogo turkeстана. Predisloviye, transkripsiya, perevod s drevneuygurskogo, faksimile rukopisey*. Moskva.

Yalın Kaya Bitiği. Osman Fikri Sertkaya Armağanı. Editörler: Hatice Şirin, Bülent Gül. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013.

Yamada, Nobuo (1993): *Sammlung uigurischer Kontrakte*, I-III. Yay. Haz.: J. Oda, H. Umemura, P. Zieme, T. Moriyasu. Osaka.

*Burada yer verilemeyen göndermeler M. Vér ve öncesi çalışmaların kaynaklarında yer almaktadır.

Mehmet Ölmez*
(İstanbul-Türkiye)

---

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, olmez.mehmet@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6422-954X.